

***Απόστολος Αθ. Γλαβίνας***

---

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΗ  
ΜΕΤΑΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΑΛΒΑΝΙΑ



---

Στις 12 Απριλίου 1937 το Οικουμενικό Πατριαρχείο, κάτω από την πίεση της τότε πραγματικότητας και ενεργώντας με μακρόθυμη διάθεση, αναγνώρισε με Πατριαρχικό Συνοδικό Τόμο την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας ως Αυτοκέφαλη<sup>1</sup>.

Η επίσημη αναγνώριση του Αυτοκέφαλου της Αλβανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας υπήρξε, ασφαλώς, μια σημαντική επιτυχία των Αλβανών, γιατί έτσι θα μειωνόταν σταδιακά η επίδραση του Ελληνισμού στην Αλβανία.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας υπήρξε καθεαυτή προβληματική ήδη από την ίδρυσή της, γιατί καθοριστικό ρόλο έπαιζαν οι Αλβανιστές Ορθόδοξοι, οι οποίοι αντιπροσώπευαν και τη θέληση της Αλβανικής Κυβέρνησης ή είχαν τη συμπαράστασή της.

Η συγκρότηση της Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας δεν ήταν εύκολη, γιατί η νεοπαγής αυτή Εκκλησία είχε να αντιμετωπίσει από την αρχή ακόμη σοβαρές δυσκολίες που σχετίζονταν και με τις επεμβάσεις των Ιταλών καθώς και τις δραστηριότητες της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και των Ουνιτών, ιδίως ύστερα από τις 7 Απριλίου 1939, οπότε η Αλβανία καταλήφθηκε από τα στρατεύματα της φασιστικής Ιταλίας και έγινε ιταλικό προτεκτοράτο υπό το βασιλιά Βίκτωρα Εμμανουήλ Γ΄ και τον έλεγχο του Ανώτατου Φασιστικού Συμβουλίου.

Στην περιθωριοποίηση του Ελληνισμού καθώς και στον αποχρωματισμό των Ελλήνων της Βόρειας Ηπείρου συνετέλεσε και ο Εμβέρ Χότζα (1944-1985).

Το Νοέμβριο του 1944, ύστερα από την κατάρρευση της Γερμανίας, ο

1. Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας επί τη βάσει ανεκδότων εγγράφων*, Ιωάννινα 1978, σελ. 381-386. Το κείμενο του Τόμου, Αωνύμου, «Η εν Αλβανία Ορθόδοξος Εκκλησία», *Ορθοδοξία*, τόμ. 12 (1937), σελ. 111-113· Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, *Η Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία της Αλβανίας και οι βασιικοί θεσμοί διοικήσεως αυτής*, εν Αθήναις 1975, σελ. 35-38· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, «Επίσημα έγγραφα περί της αναγνώρισεως του Αυτοκεφάλου της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας», *Εκκλησία και Θεολογία*, τόμ. 1 (1980), σελ. 337-340· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας*, Γ΄ έκδοση, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 64-66.

Εμβέρ Χότζα κατέλαβε την εξουσία, σχημάτισε κυβέρνηση και άρχισε σταδιακά να επεμβαίνει στα θρησκευτικά πράγματα, με οδυνηρές συνέπειες για τα Θρησκευματα της Αλβανίας και τους κατοίκους της. Το βαρύ πλήγμα όμως για την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας και για τις άλλες Θρησκευτικές Κοινότητες, τους Ρωμαιοκαθολικούς, τους Μουσουλμάνους Σουνίτες και τους Μουσουλμάνους Μπεκτασήδες, ήρθε στις 13 Νοεμβρίου 1967, όταν καταγγήθηκε κάθε θρησκευτική εκδήλωση στη χώρα αυτή<sup>2</sup>. Οι καταπιέσεις του αθεϊστικού καθεστώτος της Αλβανίας είχαν μεγαλύτερες επιπτώσεις ιδίως στους Έλληνες της Βόρειας Ηπείρου και οι όποιες αντιδράσεις για τις καταπιέσεις στην Αλβανία έμειναν αναποτελεσματικές.

Ο Εμβέρ Χότζα είχε ιδιαίτερα δυσμενή διάθεση προς την Ορθόδοξη Εκκλησία, γιατί η μεγάλη πλειοψηφία ήταν Έλληνες. Αλλιώς δεν εξηγείται η αποστροφή που αισθανόταν γι' αυτούς και το πάθος του εναντίον τους<sup>3</sup>. Γι' αυτό αγωνίστηκε να τους αφελληνίσει, για να δημιουργήσει το σύγχρονο Αλβανό πολίτη, που θα ήταν απαλλαγμένος από τις εθνικές και φυλετικές του ρίζες, τις κοινωνικές, γλωσσικές, οικογενειακές, θρησκευτικές και άλλες ιδιαιτερότητες, με στόχο να ενοποιήσει τους Αλβανούς πολίτες. Μέσα από το θρησκευτικό αποχρωματισμό των Ελλήνων προσδοκούσε την εξαφάνιση της εθνικής τους συνείδησης. Για τον ίδιο σκοπό εκδόθηκε και το Διάταγμα του 1975 «Περί αλλαγής των ακαταλλήλων ονομάτων και επωνύμων»<sup>4</sup> καθώς και η Απόφαση του 1975, με την οποία, σε χωριά με ελληνικά και χριστιανικά ονόματα, δόθηκαν καθαρά αλβανικά ονόματα<sup>5</sup>.

Στις 28 Δεκεμβρίου 1976 ψηφίστηκε από τη Λαϊκή Βουλή της Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Αλβανίας το νέο Σύνταγμα· σε δύο άρθρα διαλαμβάνονται τα εξής: *Το κράτος δεν αναγνωρίζει καμιά θρησκεία και υπο-*

2. Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, *Η Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 41· Ακροκεραυνίου, *Το λυκόφως των Θεών στην Αλβανία*, Chicago Ill. 1976, σελ. 24-25· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, «Η Ορθόδοξος Εκκλησία της Αλβανίας κατά τα έτη 1937-1967. (Πρώτη προσέγγις)», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, τόμ. 2 (1980), σελ. 158· Γεωργίου Χαρ. Παπαδοπούλου, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα εις την Αλβανίαν και το σχολικόν ζήτημα. Ιστορικών Αρχείων 1921-1979*, Ιωάννινα 1981, σελ. 193-194· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 141-142.

3. Εμβέρ Χότζα, Άπαντα, τόμος 26, Δεκέμβριος 1963 - Μάιος 1964, σελ. 86-98, στου Γεωργίου Χαρ. Παπαδοπούλου, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα*, ό.π., σελ. 197· πρβλ. σελ. 232 και εξής καθώς επίσης Γ. Χ. Παπαδοπούλου Δροπολίτου, *Η πραγματική εικών της εν Αλβανία Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας*, Chicago Ill. 1976, σελ. 3-4, και το σε ελληνική μετάφραση βιβλίο του Εμβέρ Χότζα, *Δύο φίλοι λαοί*, Αθήνα 1985, σελ. 234-235, 256, 258, 261, 262-264, 278.

4. Γ. Χ. Παπαδοπούλου Δροπολίτου, *Η πραγματική εικών*, ό.π., σελ. 25, 26-27, 30, 31· Γεωργίου Χαρ. Παπαδοπούλου, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα*, ό.π., σελ. 248-249, 251· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 148-150.

5. Γ. Χ. Παπαδοπούλου Δροπολίτου, *Η πραγματική εικών*, ό.π., σελ. 25, 28-29· Γεωργίου Χαρ. Παπαδοπούλου, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα*, ό.π., σελ. 248, 250· πρβλ. και σελ. 189.

στηρίζει και αναπτύσσει την αθεϊστική προπαγάνδα για να ριζώσει στους ανθρώπους την υλιστική επιστημονική κοσμοαντίληψη (άρθρο 37) και απαγορεύεται η ίδρυση οποιασδήποτε οργάνωσης με φασιστικό, αντιδημοκρατικό, θρησκευτικό και αντισοσιαλιστικό χαρακτήρα. Απαγορεύεται η φασιστική, αντιδημοκρατική, θρησκευτική, φιλοπόλεμη, αντισοσιαλιστική δράση και προπαγάνδα, καθώς και η υποδαύλιση εθνικού και φυλετικού μίσους (άρθρο 55)<sup>6</sup>.

Παρά τη συνταγματική αυτή ρύθμιση και παρά τα σκληρά μέτρα του καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα, οι θεωρητικοί της αθεΐας στην Αλβανία αναγνώριζαν, έστω και έμμεσα, τη ματαιοπονία τους στην προσπάθεια εξάλειψης της θρησκευτικής πίστης. Ο Καθηγητής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο των Τιράνων Stephanaq Pollo ομολογεί τα εξής: *Αν οι εκκλησίες, τα τζαμιά κ.λ.π. έκλεισαν, αυτό δε σήμαινε ότι η θρησκεία είχε εξαλειφθεί σαν κοσμοαντίληψη. Το Κ.Ε.Α. (Κόμμα Εργασίας της Αλβανίας) είχε πλήρη συνείδηση ότι ο αγώνας που θα έπρεπε να διεξαχθεί για το ξερίζωμα της θρησκευτικής ιδεολογίας από τη συνείδηση των ανθρώπων θα ήταν μακρύς, περίπλοκος και δύσκολος*<sup>7</sup>.

Το 1980, σ' ένα άρθρο μου για την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας από την ανακήρυξή της σε Αυτοκέφαλη το 1937 μέχρι το 1967, που καταργήθηκαν στην Αλβανία οι θρησκευτικές εκδηλώσεις των τεσσάρων Θρησκευτικών Κοινοτήτων, ανέφερα και τα εξής επιλογικά: *Από της εμφανίσεως του Χριστού επί της γης μέχρι σήμεραν πολλάκις και εις πολλές περιοχάς της υψηλίου ο Χριστιανισμός εδοκιμάσθη σκληρώς και οι Χριστιανοί υπέστησαν διωγμούς και ταλαιπωρίας. Αι καταπιέσεις όμως των Χριστιανών εις τον αιώνα μας, διαρκούντος του οποίου ακούονται βαρυσήμαντοι περί ελευθερίας, ελευθερίας της συνειδήσεως και σεβασμού της προσωπικότητος του ατόμου, των αρχών και των ιδεών του, λόγοι, προσβάλλουν αναντιρρήτως τον πολιτισμόν μας, στιγματίζουν την εποχή μας. Ό,τι συμβαίνει εις την Αλβανίαν αποτελεί πρωτοφανή πρόκλησιν εις την λογικήν. Εις την μικράν ταύτην ευρωπαϊκήν χώραν οι Χριστιανοί και γενικώτερον οι οπαδοί των τεσσάρων θρησκευτικών κοινοτήτων πορεύονται την οδόν του μαρτυρίου. Διά τον Εμβέρ Χότζα και τους συντρόφους του ο Εσταυρωμένος Χριστός θεωρείται «σκάνδαλον» και «μωρία», ενώ διά τους Χριστιανούς δεν θα παύση ποτέ ν' αποτελή «Θεού δύναμιν και Θεού σοφίαν» (Α΄ Κορ. 1, 23-24). Η πίστις αυτή, η οποία αποτε-*

6. Σύνταγμα της Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Αλβανίας, Αθήνα 1977, σελ. 25, 31-32.

7. *Histoire de l' Albanie dès origines à nos jours*. Sous la direction de Stephanaq Pollo et Arben Puto avec la collaboration de Kristo Frasheri et Skënder Anamali, Roanne 1974, σελ. 333 [= Ιστορία της Αλβανίας (από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα), Stephanaq Pollo-Arben Puto με τη συνεργασία του Kristo Frasheri και Skënder Anamali. Μετάφραση από τα γαλλικά: Μπάμπης Ακτσόγλου, Θεσσαλονίκη (χ.χρ.έκδ.), σελ. 367].

λεί ασφαλώς το έσχατον μέσον εκφράσεως της προσωπικής ελευθερίας, δεν θα αργήσει και πάλιν να εκδηλωθή εξωτερικώς και εις την Αλβανία<sup>8</sup>.

Η προσπάθεια για την εκμηδένιση των Θρησκευτικών Κοινοτήτων κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος εντάχθηκε στη γραμμή που είχε χαράξει ο Αλβανισμός. Για την επίτευξη αυτού του στόχου ο Εμβέρ Χότζα θεώρησε πιο ρεαλιστική την κατάργηση των Θρησκευμάτων και στη θέση τους προβλήθηκε η καύχηση για τη μοναδικότητα της Αλβανίας, με τη διακήρυξη ότι η Αλβανία είναι το πρώτο αθεϊστικό κράτος στον κόσμο και η Θρησκεία των Αλβανών είναι ο Αλβανισμός!

Μιλώντας στην Ακαδημία Αθηνών, στις 14 Δεκεμβρίου 1993, ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος Γιαννουλάτος τόνισε τα εξής: *Το μεγαλύτερο κακό που είχε προκαλέσει το προηγούμενο καθεστώς (το κομμουνιστικό) ήταν η διάβρωση της θρησκευτικής συνείδησης του λαού. Επήλθε κρίση στο σύστημα αξιών της Αλβανίας. Η θρησκεία του Αλβανού ήταν η Αλβανικότητα· εκτός από την κοινή καταγωγή κανένα άλλο χαρακτηριστικό δεν συνέδεε μεταξύ τους τους Αλβανούς και κυρίως όχι η θρησκεία.*

Η ιδεολογική αυτή επένδυση του Εμβέρ Χότζα στον Αλβανισμό δεν ήταν πρωτοτυπία του κομμουνιστικού καθεστώτος της Αλβανίας. Το έργο αυτό βγήκε στη σκηνή, στην περιοχή της Αλβανίας, από τα μέσα του περασμένου αιώνα, όταν άρχισε η εθνικιστική αφύπνιση των Αλβανών, που αποτέλεσε αφετηριακό παράγοντα για την ανακήρυξη ανεξάρτητης από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Ορθόδοξης Αλβανικής Εκκλησίας, ικανής να συμβάλει στην επιδιωκόμενη δημιουργία ανεξάρτητου Αλβανικού Κράτους, και αποτυπώνεται στους στίχους του Πάσκο Βάσα (1825-1892):

*Σηκωθείτε Αλβανοί από τον ύπνο,  
σηκωθείτε,  
αδέρφια είστε όλοι, σε πίστη ενωθείτε  
και μην τηράτε εκκλησίες, τεμένη,  
η αλβανοσύνη, για τους Αλβανούς,  
θρησκεία μένει<sup>9</sup>.*

Οι αλλαγές στις κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης επέδρασαν και στην Αλβανία και έτσι από τα τέλη του 1990 άρχισαν να εμφανίζονται δειλά και στη χώρα αυτή κάποιες μεταβολές, αφού το κομμουνιστικό καθεστώς των Τιράνων ακολούθησε την τύχη των άλλων κομμουνιστικών καθεστώτων. Για να προλάβει όμως το καθεστώς την πλήρη κατάρρευσή του, ανα-

8. Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 159-160.

9. Λάμπρου Μάλαμα, *Αναφορά στην Αλβανική Λογοτεχνία 1500-1986*, Αθήνα 1987, σελ. 100.

γκάστηκε να προσαρμοστεί με πολλή προσοχή και με αργά βήματα στις αλλαγές που μετέβαλαν το πρόσωπο της υφελίου. Ο ηγέτης των Αλβανών Ραμίζ Αλία, που διαδέχτηκε τον αποθανόντα (11 Απριλίου 1985) Εμβέρ Χότζα, αναγκάστηκε να παραχωρήσει στα τέλη του 1990 και θρησκευτική ελευθερία.

Στις 7 Νοεμβρίου 1990, μιλώντας ο Ραμίζ Αλία στην Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος, είπε ότι στο μέλλον οι καλούμενες «Οργανώσεις μαζών» δεν θα εξαρτιούνται από το Κομμουνιστικό Κόμμα, πράγμα που σημαίνει ότι θα άρχιζε αμέσως η χρήση χριστιανικών ναών και μουσουλμανικών τεμενών (τζαμιών) από τους χριστιανούς και μουσουλμάνους της Αλβανίας. Στην ίδια ομιλία του ο Ραμίζ Αλία ομολόγησε τα σφάλματα που η κομμουνιστική κυβέρνηση της χώρας του είχε διαπράξει κατά το παρελθόν στον ευαίσθητο αυτό τομέα. Ο Αλία ανακοίνωσε ακόμη ότι προτίθονταν να αλλάξει τα άρθρα του Συντάγματος του 1976, που ενθάρρυναν τη δίωξη της Θρησκείας από το Κράτος και απαγόρευαν τις θρησκευτικές οργανώσεις, για να προσθέσει: *όπως είναι δικαίωμα του καθενός να είναι άθεος, άλλο τόσο δεν μπορείς να απαγορεύσεις σε κάποιον να πιστεύει. Δεν γίνεται να εναντιωθούμε σε αυτούς που θέλουν να κλείσουν οι χώροι θρησκευτικής λατρείας, αλλά δεν μπορούμε να αγνοήσουμε και αυτούς που επιθυμούν την επαναλειτουργία τους.*

Η αλλαγή αυτή της στάσης των Αλβανών ιθυνόντων στα θέματα της θρησκευτικής πίστης έδωσε τη δυνατότητα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στη μητέρα δηλαδή Εκκλησία της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας, να μεριμνήσει και πάλι για την αναδιοργάνωσή της και τον επανευαγγελισμό του πληρώματός της. Άλλωστε, και ύστερα από το 1937, όταν το Οικουμενικό Πατριαρχείο παραχώρησε το Αυτοκέφαλο στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας, δεν έπαυσε να παρακολουθεί με πραγματικό μητρικό ενδιαφέρον την πορεία της Εκκλησίας αυτής και τις περιπέτειες του πληρώματός της και να πονάει για τα συμβαίνοντα στην Αλβανία σε βάρος των ορθόδοξων χριστιανών, χωρίς δυστυχώς να μπορεί να βοηθήσει τους διωκόμενους χριστιανούς, λόγω των πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν στην Αλβανία.

Στις 27 Ιουλίου 1990 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος συναντήθηκε στη Βοστώνη της Αμερικής με αντιπροσωπεία Ορθόδοξων Αλβανών της περιοχής Βοστώνης<sup>10</sup> και στην προσλαλιά του τόνισε και τα εξής: *Δια την Ορθόδοξον Εκκλησίαν της Αλβανίας είναι φυσικόν να ενδιαφερωμέθα ζωηρότερον, διότι το Οικουμενικόν Πατριαρχείον είναι εκείνο που έδωκεν εις*

10. Ι. Μ. Χατζηφώτη, «Η ποιμαντορική επίσκεψις της Α.Π.Θ. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Δημητρίου εις Η.Π.Α. (2-29 Ιουλίου 1990)», *Εκκλησία*, τόμ. 68 (1991), σελ. 365.

αυτήν την Αυτοκεφαλίαν προ ημίσεος αιώνος και πλέον. Αλλά και ως Πρωτόθρονος Εκκλησία το Οικουμενικόν Πατριαρχείον, που έχει την ευθύνην να συμπαρίσταται εις τας χειμαζομένας Εκκλησίας, όπως το έκαμεν ανελλιπώς κατά την διαδρομήν της ιστορίας, είναι επίσης φυσικόν να ενδιαφέρεται διά την ανασυγκρότησιν και επαναβίωσιν της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Αλβανίας, μόλις αι συνθήκαι το επιτρέψουν.

Η αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας από το Ραμίξ Αλία και το καθεστώς των Τιράνων προκάλεσε σοβαρές εξελίξεις στη ζωή της Αλβανίας με ευεργετικές επιπτώσεις και στη διωκόμενη μέχρι το 1990 Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας. Οι χριστιανοί με προσωπική εργασία άνοιξαν, ευπρέπισαν και διακόσμησαν, όσο ήταν δυνατό, κάποιους ναούς, οι οποίοι από το καθεστώς του Εμβέρ Χότζα είχαν χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες του Κόμματος ύστερα από το 1967, όταν καταργήθηκε στην Αλβανία κάθε θρησκευτική εκδήλωση και οι Ιερείς αποσχηματίστηκαν. Οι λίγοι γέροντες Ιερείς, που επέζησαν, τέλεσαν τη θεία λειτουργία και για πρώτη φορά, ύστερα από 24 χρόνια, γιορτάστηκαν τα Χριστούγεννα.

Το πιο σημαντικό πρόβλημα της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας ήταν ότι δεν ζούσε κανένας Αρχιερέας και οι επιζώντες Ιερείς μόλις ξεπερνούσαν τη μια δεκάδα. Με το πρόβλημα αυτό ασχολήθηκε από την πρώτη στιγμή το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Στις 8 Ιανουαρίου 1991 όρισε Πατριαρχικό Έξαρχο στην Αλβανία τον τότε Επίσκοπο Ανδρούσης και Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αναστάσιο Γιαννουλάτο, με σκοπό να επικοινωνήσει με τους ορθόδοξους Ιερείς και ορθόδοξους πιστούς της Αλβανίας και να μεριμνήσει για την σε πρώτο στάδιο οργάνωση της Εκκλησίας<sup>11</sup>. Ο Έξαρχος περίμενε ένα εξάμηνο για να λάβει την άδεια των αλβανικών αρχών, προκειμένου να μπορέσει να μεταβεί στην Αλβανία για την άσκηση των εξαρχικών του αρμοδιοτήτων. Επιτέλους, στις 17 Ιουλίου 1991 βρέθηκε στο αλβανικό έδαφος και άρχισε το έργο του κάτω από αντίξοες συνθήκες και ανυπέροβλητες δυσκολίες.

Την 1 Αυγούστου ο Έξαρχος, ο συνοδεύων αυτόν Ιερέας Γ. Λεονάρδος και ο αντιπρόεδρος της Ορθόδοξης Κοινότητας των Τιράνων Αλέξανδρος Δήμας έγιναν δεκτοί από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της Αλβανίας Ραμίξ Αλία και κατά τη συνάντηση αυτή ανταλλάχτηκαν απόψεις σχετικά με τη δημιουργία ευνοϊκών όρων για τις δραστηριότητες της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας ώστε να διαδραματίσει ακόμη «θετικότερο ρόλο στην εθνική υπόθεση».

11. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 16.1.1991· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 167-169.



Στις 1 και 2 Αυγούστου 1991 συγκλήθηκε Γενική Κληρικολαϊκή Συνέλευση της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας στα Τίρανα, με πρόεδρο τον Έξαρχο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στη Συνέλευση αυτή έλαβαν μέρος 15 κληρικοί και 30 λαϊκοί αντιπρόσωποι των τεσσάρων εκκλησιαστικών επαρχιών της Αλβανίας, αυτών δηλ. που είχαν δημιουργηθεί το 1937, όταν η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας είχε ανακηρυχθεί Αυτοκέφαλη (1. Τιράνων, Δυρραχίου και Ελβασανίου, 2. Κορυτσάς, 3. Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης και 4. Αργυροκάστρου). Η Συνέλευση εξέλεξε για ένα έτος τους Αρχιερατικούς Επιτρόπους των τεσσάρων εκκλησιαστικών επαρχιών καθώς και το Γενικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, το οποίο αποτελέστηκε από τον Πατριαρχικό Έξαρχο, τους τέσσερις Αρχιερατικούς Επιτρόπους και τέσσερις λαϊκούς<sup>12</sup>.

Στις 24 Αυγούστου ο Έξαρχος, συμπαραστατούμενος από δύο Αρχιμανδρίτες, δύο Ιερείς και δύο Διακόνους, τέλεσε τη θεία λειτουργία στο Μοναστήρι του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, που πανηγυρίζει τη μέρα εκείνη. Το Μοναστήρι αυτό βρίσκεται στο χωριό Κολικόντασι της Μεγάλης Μουζακιάς, βορείως της Απολλωνίας, στην ανατολική πλευρά του ποταμού Άψου. Για τη θεία λειτουργία ο Έξαρχος μετέφερε στο Μοναστήρι και τα λείψανα του Αγίου Κοσμά από το μουσείο του Φιέρι.

Από την 1η μέχρι την 8η Ιουλίου 1991 μετέβη στην Αλβανία πενταμελές κλιμάκιο του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών και της Διάσκεψης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Με βάση την εισήγηση του κλιμακίου, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών αποφάσισε 1) να στείλει αμέσως τρόφιμα και φάρμακα στο δεινοπαθούντα αλβανικό λαό, τα οποία στις αρχές Αυγούστου 1991 διοχετεύθηκαν μέσω Τεργέστης και Βουδαπέστης, 2) να έχει συμμετοχή στα έξοδα ανέγερσης, αναστήλωσης και εξοπλισμού των ναών και άλλων εκκλησιαστικών καθιδρυμάτων και 3) να προσφέρει υποτροφίες για την ταχύρρυθμη και κατάλληλη επιμόρφωση των στελεχών της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας. Για την ευδόωση των παραπάνω σκοπών το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών αποφάσισε να χρησιμοποιηθεί, σε μια πρώτη φάση, κονδύλιο ύψους 150.000 δολαρίων. Σύμφωνα με τα αποφασισθέντα, κάθε ενέργεια τόσο του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών όσο και της Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών θα γίνεται σε συνεργασία και συντονισμό με τον Πατριαρχικό Έξαρχο<sup>13</sup>.

Στη συνέχεια, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών κάλεσε τον Έξαρχο

12. *Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος. Κανονάρειον-Επετηρίς 1992*, σελ. 1016-1017.

13. *Ενημέρωσις, Δελτίον Οικουμενικής Επικαιρότητος Ζ-1991/7-8* Return to Illyria. Report of the Ecumenical Delegation to Albania 1-8 July 1991. World Council of Churches Conference of European Churches, Geneva 1991.

να επισκεφθεί τη Γενεύη, για να καταρτισθεί, σε συνεργασία μαζί του, το πρόγραμμα συμπαράστασης στην Αλβανική Εκκλησία.

Ο Πατριαρχικός Έξαρχος, συνοδευόμενος από δύο λαϊκά μέλη της Αλβανικής Εκκλησίας, επισκέφθηκε τη Γενεύη στις 26 και 27 Νοεμβρίου 1991 και είχε επαφές με παράγοντες του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, της Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Εκκλησιών και της Παγκόσμιας Λουθηρανικής Ομοσπονδίας.

Με βάση τις επαφές και τις συζητήσεις εκπονήθηκε το πρόγραμμα συμπαράστασης των παραπάνω οικουμενιστικών Οργανισμών, το οποίο απέβλεπε στην εξασφάλιση υλικοτεχνικής υποδομής στην Εκκλησία της Αλβανίας και στην παροχή σ' αυτή βοήθειας σε τρόφιμα και φάρμακα<sup>14</sup>.

Στα πλαίσια της συνόδου της Μεικτής Διυπουργικής Επιτροπής Ελλάδας-Αλβανίας, που πραγματοποιήθηκε στις αρχές Αυγούστου 1991 στα Τίρανα, υπογράφηκε πρωτόκολλο για οικονομική, βιομηχανική, τεχνική και επιστημονική συνεργασία. Κατά τη διάρκεια των εργασιών της συνόδου αυτής η ελληνική πλευρά επαναβεβαίωσε τη θέλησή της και την πρόθεσή της να προσφέρει ανθρωπιστική βοήθεια προς την Αλβανία, όπως αυτή είχε συμφωνηθεί από τα δύο μέρη κατά τη συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας Αντώνη Σαμαρά και Αλβανίας Μοχάμετ Καπλάνι τον Ιούνιο του 1991 στην Κέρκυρα. Για τη βοήθεια αυτή εφαρμόστηκε το σχέδιο «Σκεντέρμπεης», το οποίο πρόβλεπε την επισιτιστική βοήθεια της Ελλάδας προς την Αλβανία σε είκοσι (20) περιοχές, 19 στη Βόρεια Ήπειρο μέχρι τα Τίρανα και 1 στη Σκόδρα. Με το σχέδιο αυτό προβλεπόταν η κάλυψη βασικών βιοτικών αναγκών του αλβανικού πληθυσμού αδιακρίτως εθνικής προέλευσης, η ενίσχυση της παρουσίας των Ελλήνων Αλβανών υπηκόων στις πατρογονικές εστίες τους και η κατοχύρωση των θρησκευτικών, πολιτιστικών, γλωσσικών, οικονομικών, τοπικής αυτοδιοίκησης και ελεύθερης επικοινωνίας δικαιωμάτων τους.

Την εφαρμογή του σχεδίου αυτού ανέλαβε το Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. (Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων). Η πρώτη αποστολή έγινε στις 11 Ιουλίου 1991 και μέχρι τις 12 Σεπτεμβρίου έγιναν οκτώ (8) δοκιμαστικές αποστολές εφοδίων. Μέχρι το Δεκέμβριο του 1991 η Ελλάδα είχε δαπανήσει περίπου 400.000.000 για να βοηθήσει τους Έλληνες, κυρίως μέσα στην Αλβανία και γύρω στα 4,5 δισεκατομμύρια δραχμές έφτασαν τα έξοδα υποδοχής και περίθαλψης των Ελλήνων και Αλβανών φυγάδων στην Ελλάδα μέχρι το Νοέμβριο του 1991.

Πέρα από το Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε., και διάφοροι Δήμοι, Κοινότητες, η Εκκλησία της Ελλάδας, Μητροπόλεις, άλλες Εκκλησίες, ο Ελληνικός Ερυθρός

14. *Ενημέρωσις, Δελτίον Οικουμενικής Επικαιρότητας* 3-4Ζ-1991/12.

Σταυρός, φορείς, κοινωνικοί και θρησκευτικοί σύλλογοι έσπευσαν να προσφέρουν αρωγή και συμπαράσταση στο χειμαζόμενο αλβανικό λαό και την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας.

Και η Εκκλησία της Ελλάδας ενδιαφέρθηκε ζωηρώς για την αποστολή βοήθειας, όπως και η Αρχιεπισκοπή Βόρειας και Νότιας Αμερικής. Ενδιαφέρον έδειξαν και τα άλλα Πατριαρχεία. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ανέλαβε την αναστήλωση του μητροπολιτικού ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο Αργυροκάστρο, με πρωτόκολλο που συντάχθηκε στα ελληνικά και αλβανικά και υπογράφηκε από εκπροσώπους του Ε.Ε.Σ. (Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού) και του Αλβανικού Ε.Σ. (Ερυθρού Σταυρού) καθώς και από τη Διεύθυνση Μνημείων της Νομαρχίας Αργυροκάστρου, ενώ η Κτηματική Τράπεζα της Ελλάδας ανέλαβε τη δαπάνη επισκευής. Εκτός από την αναστήλωση αυτή, ο Ε.Ε.Σ. πρόσφερε βοήθεια ύψους 150.000.000 δραχμών στους Αλβανούς με τη μορφή ρούχων, φαρμάκων και ιατρικών μηχανημάτων και άλλα τόσα περίπου εκατομμύρια δαπανήθηκαν για την εκπαίδευση Βορειοηπειρωτών σε διάφορα επαγγέλματα.

Να αναφέρουμε ακόμη ότι Έλληνες επιχειρηματίες προσφέρθηκαν να ενισχύσουν οικονομικά την προσπάθεια ανασυγκρότησης της Εκκλησίας στην Αλβανία.

Στις 24 Ιουνίου 1992 η Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ανύψωσε σε Μητροπόλεις τις τρεις Επισκοπές της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας: 1) Κορυτσάς, 2) Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης και 3) Αργυροκάστρου και εξέλεξε για τις τρεις αυτές κενές αρχιερατικές έδρες τον Πρωτοσύγκελο της Μητρόπολης Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως Αρχιμ. Αλέξανδρο Καλπακίδη ως Μητροπολίτη Αργυροκάστρου, τον Ιεροκήρυκα της Μητρόπολης Τρίκκης και Σταγών Αρχιμ. Χριστόδουλο Μουστάκα, γνώστη του βλάχικου γλωσσικού ιδιώματος, ως Μητροπολίτη Κορυτσάς και τον Ιεροκήρυκα της Μητρόπολης Θηβών και Λεβαδείας Αρχιμ. Ιγνάτιο Τριάντη, που γνωρίζει αρβανίτικα, ως Μητροπολίτη Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης<sup>15</sup>. Στην ίδια συνεδρία το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξέλεξε τον μέχρι τότε Έξαρχό του στην Αλβανία Τιτουλάριο Μητροπολίτη Ανδρούσης Αναστάσιο ως Αρχιεπίσκοπο Τιράνων και πάσης Αλβανίας<sup>16</sup>.

15. Η «Πράξις άνυψώσεως τών Ίερών Έπισκοπών Κορυτσάς, Άργυροκάστρου και Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης, τής έν Άλβανία Όρθοδόξου Έκκλησίας, εις τήν τάξιν Μητροπόλεως». Ορθοδοξία, Περίοδος Β΄, τεύχος Α΄, Ιανουάριος-Μάρτιος 1994, σελ. 159-160. Για την εκλογή των τριών Μητροπολιτών πρβλ. σελ. 154-155.

16. Ορθοδοξία, Περίοδος Β΄, τεύχος Α΄, Ιανουάριος-Μάρτιος 1994, σελ. 154. Στις σελ. 155-156 το «Ύπόμνημα έκλογής Άρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου και Έλβασανίου», στις σελ. 156-158 το «Άγγελτήριο Πατριαρχικών Γράμματα έκλογής Άρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου και Έλβασανίου πρός τό ποιμήνιον τής Άγιωτάτης Άρχιεπισκοπής Τιράνων», με χρονολογία 16

Από ορισμένες πλευρές της Αλβανίας η ενθρόνιση του Αναστασίου (2 Αυγούστου 1992) στον ανακαινισθέντα ναό του Ευαγγελισμού των Τιράνων όχι μόνο δεν έγινε αποδεκτή αλλά και πολεμήθηκε. Πέρα από τα επεισόδια που προσπάθησε να δημιουργήσει μέσα στο ναό μικρή ομάδα εθνικιστών Μουσουλμάνων, πιο σοβαρό ήταν ένα κείμενο που εμφανίστηκε την επόμενη ημέρα της ενθρόνισης και στο οποίο σχολιάστηκε δυσμενώς η εκλογή και ενθρόνιση του Αρχιεπισκόπου.

Το κείμενο αυτό, που απηχούσε απόψεις μελών της Αλβανικής Κυβέρνησης και έκφραζε ένα ρεύμα της μη ορθόδοξης αλβανικής κοινής γνώμης απέναντι στον Αρχιεπίσκοπο, που είναι Έλληνας, ανασκευάστηκε από το εννεαμελές Γενικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας, το οποίο εκπροσωπεί όλους τους Ορθόδοξους της Αλβανίας, και από το σύνολο των τότε κληρικών της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας (40 περίπου Ιερείς και Διάκονοι), από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν Αλβανοί στην εθνικότητα. Οι κληρικοί υποστήριξαν στην ανακοίνωσή τους ότι η εκλογή και η ενθρόνιση του Αρχιεπισκόπου τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο έγινε σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κανόνες και δεν έθιγαν τα συμφέροντα του Αλβανικού Κράτους και του Αλβανικού Έθνους.

Από τότε μέχρι σήμερα η παραμονή του Αρχιεπισκόπου στην Αλβανία και στο θρόνο του είναι συνεχώς επισφαλής, ενώ μέχρι τώρα οι τρεις εκλεγέντες για τις ισάριθμες κενές μητροπολιτικές έδρες Μητροπολίτες δεν έλαβαν την άδεια από την Αλβανική Κυβέρνηση για την ανάληψη των καθηκόντων τους.

Σε όλες τις χώρες, που μέχρι πριν από λίγο κυβερνώνταν από κομμουνιστικά καθεστώτα, παρατηρούμε ότι ήρθαν στην επιφάνεια, ύστερα από αλλαγή, κρυπτόμενοι έντονοι εθνικισμοί. Μερικές φορές οι εθνικισμοί εκπλήσσουν, γιατί κανείς δεν τους περίμενε, όπως λ.χ. ο ουκρανικός εθνικισμός που εμφανίζεται τόσο εχθρικός απέναντι στους Ρώσους.

Στην περίπτωση των Αλβανών, που μας ενδιαφέρει άμεσα, η αναβίωση του παλιού γνωστού Αλβανισμού είναι έντονα αισθητή για τη χώρα μας και για τους Έλληνες της Αλβανίας πραγματικότητα.

Οι ιδέες του Αλβανισμού επέζησαν και στην Αμερική, στην «Αλβανική Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Αμερικής», η οποία μέχρι το 1965 διοικούνταν από το Μητροπολίτη Φαν Νόλι (Θεοφάνη Μαυρομάτη)<sup>17</sup>. Η Αρχιεπισκοπή αυτή,

Ιουλίου 1992, και στις σελ. 158-159 η «Πατριαρχική καί Συνοδική Πράξις άπονομής του τίτλου του «Μακαριωτάτου» τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ Τιράνων καί πάσης Ἀλβανίας», με χρονολογία 24 Ιουνίου 1992.

17. Metropolitan Fan S. Noli, *Fiftieth Anniversary book of the Albanian Orthodox Church in America 1908-1958*, Boston 1960· *Albanian Orthodox Archdiocese in America, ἡ Archbishop Fan S. Noli, Second Apostle of the Albanians*, Boston 1974· *Albanian Orthodox Archdiocese in America*,

που συντονίζει σήμερα δώδεκα αλβανικές κοινότητες, ανεξάρτητες τελείως από την Αρχιεπισκοπή Βόρειας και Νότιας Αμερικής, και κατά συνέπεια, ανεξάρτητες από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, συνέχισε τη ζωή της και ύστερα από το θάνατο του Φαν Νόλι (1965) στην ίδια ιδεολογική γραμμή του Αλβανισμού με τον Επίσκοπο Στέφαν Λάσκο.

Και ο π. Άρθουρ Λίολιν, που πήρε στα χέρια του τα ηνία των Ορθόδοξων Αλβανών της Αμερικής, ύστερα από το θάνατο του Στέφαν Λάσκο, ανέλαβε πρωτοβουλίες και ενισχύεται σημαντικά από τη Μετροπόλεια ΟCA (Orthodox Church of America), σχετίζεται άμεσα με κυβερνητικούς παράγοντες στην Αλβανία και συνέβαλε στην επίσκεψη του Ραμίζ Αλία στον καθεδρικό ναό του Αγίου Γεωργίου Βοστώνης, που είναι ναός Ορθόδοξων Αλβανών, και στον τάφο του Μητροπολίτη Φαν Νόλι στη Βοστώνη, όταν ο Ραμίζ Αλία επισκέφτηκε την Αμερική, τον Οκτώβριο του 1990.

Ο π. Άρθουρ Λίολιν στην αρχή δεν πρόβαλε αντιρρήσεις για την εκλογή και τοποθέτηση του Αναστασίου ως αρχηγού της Αλβανικής Ορθοδοξίας, αργότερα όμως άλλαξε γνώμη και στάση. Στις 22 Αυγούστου 1992 ο π. Άρθουρ Λίολιν, επικεφαλής αντιπροσωπείας Αλβανών Ορθόδοξων από την Αμερική, συναντήθηκε στα Τίρανα με τον Πρόεδρο Σάλι Μπερίσα. Κατά τη συνάντηση αυτή συμφωνήθηκε ότι η παρουσία του Αναστασίου στην Αλβανία αποτελεί «προσωρινή λύση» και ότι θα έπρεπε να δοθεί «οριστική λύση» σύμφωνη με τους «Καταστατικούς Χάρτες» της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας. Στο σημείο αυτό ο Σάλι Μπερίσα αναπαράγει ό,τι υποστήριζαν και άλλοι, που κατά καιρούς έκφρασαν την αντίθεσή τους στην εκλογή και ενθρόνιση του Αρχιεπισκόπου, ότι δηλαδή ο Αναστάσιος δεν είναι εξ αίματος και γλώσσας Αλβανός και δεν κέχεται αλβανική υπηκοότητα (σύμφωνα με το άρθρο 16 του Καταστατικού Χάρτη της 29 Ιουνίου 1929)<sup>18</sup> ή ότι δεν είναι Αλβανός υπήκοος (σύμφωνα με το άρθρο 4 του Καταστατικού Χάρτη που εγκρίθηκε στις 4 Μαΐου 1950 από το Προεδρείο της Βουλής της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας)<sup>19</sup>.

Να λεχθεί εδώ ότι ο Καταστατικός Χάρτης του 1929 ψηφίστηκε στο δεύτερο Κληρικολαϊκό Συνέδριο της Κορυτσάς, που δεν συγκροτήθηκε νόμιμα, και ο Καταστατικός Χάρτης του 1950 συντάχθηκε με εντολή του κομμουνι-

*Solemn rites of dedication of monuments to Archbishop Fan Stylian Noli*, Boston 1974· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας*, ό.π., σελ. 33-36· Αποστόλου Αθ. Γλαβίνα, *Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 16-18, 30-32, 36-37· Piro Tako, *Fan Noli. Në fushen politikë dhe publicistikë*, Tiranë 1975· Nasho Jorgaqi, *Udhëtim me Fan Nolin*. (Nga Traka në ShBA), (Tiranë) 1994.

18. Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, *Η Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 25.

19. Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, *Η Αυτοκέφαλος Ορθόδοξος Εκκλησία της Αλβανίας*, ό.π., σελ. 45-46.

στικού καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα, το οποίο καθεστώς στις 13 Νοεμβρίου 1967 ανέστειλε την ισχύ του. Πώς γίνεται τώρα επίκληση από μια Δημοκρατική Κυβέρνηση σ' ένα άρθρο του Καταστατικού αυτού, το οποίο ήδη είχε καταργήσει το ίδιο το καθεστώς που το προκάλεσε;

Η ανόρθωση, όμως, της Ορθόδοξης Εκκλησίας συναντάει και άλλες δυσκολίες, οι οποίες είτε εκπορεύονται από την ίδια την Κυβέρνηση είτε από άλλα κέντρα και έχουν την άμεση ή έμμεση επιδοκιμασία και ανοχή της ίδιας της Αλβανικής Κυβέρνησης. Και ενώ το αλβανικό καθεστώς του Σάλι Μπερίσα υιοθετεί στα χαρτιά και διακηρύσσει με τα λόγια ότι σέβεται τις αρχές της δημοκρατίας και της ελευθερίας και σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, εντούτοις στην πράξη τα καταστρατηγεί κατάφωρα και παραβιάζει τα θρησκευτικά δικαιώματα, όταν μάλιστα τα δικαιώματα αυτά σχετίζονται με την Ελληνική Κοινότητα και την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Η ανεπίτρεπτη ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας Μουσουλμάνων, αλλά κάποτε-κάποτε και Ρωμαιοκαθολικών, οι επιθέσεις παραγόντων του καθεστώτος του Σάλι Μπερίσα, που βρίσκουν συμπαράσταση και προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η απαγόρευση εισόδου Ελλήνων κληρικών και μοναχών, όταν μάλιστα Μουσουλμάνοι και Ρωμαιοκαθολικοί, αλλά και μέλη άλλων δογμάτων ή άλλων θρησκευτικών σχημάτων εισέρχονται ελεύθερα και δραστηριοποιούνται έντονα στην Αλβανία, η καθυστέρηση επιστροφής ναών και μονών στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η μη απόδοση της εκκλησιαστικής περιουσίας και η ενίσχυση αποσχιστικών τάσεων μέσα στους κόλπους της Αλβανικής Ορθοδοξίας, όπως είναι η περίπτωση του Ελβασάν, αποτελούν ως τόσο θλιβερά φαινόμενα, τα οποία δεν έχουν θέση σε μια ευνομούμενη και δημοκρατική χώρα, η οποία φρόντισε να υπογράψει τις διάφορες σύγχρονες διακηρύξεις, που διασφαλίζουν τα ατομικά δικαιώματα, το σεβασμό της προσωπικότητας και τη θρησκευτική ελευθερία.

Παρά ταύτα και παρά το γεγονός ότι στο άρθρο 18 του αποκαλούμενου «Συνταγματικού Δικαίου περί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» (Νόμος 7692 του Μαρτίου 1993 - Νόμος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα) αναφέρεται ότι η ελευθερία σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας δεν επιτρέπεται να παραβιάζεται. Καθένας μπορεί ελεύθερα να αλλάζει τη θρησκεία του ή τις πεποιθήσεις του και να τις εκδηλώνει, ατομικώς ή ομαδικώς, στη δημόσια ή ιδιωτική ζωή, με λατρεία, διδασκαλία ή τελετουργικές πράξεις και συμπεριφορά, εντούτοις η Κυβέρνηση Μπερίσα, παρότι υιοθέτησε ανεπιφύλακτα, στο θέμα σχέσεων Κράτους και Θρησκείας, την επιλογή του «λαϊκού κράτους», το οποίο δεν διατηρεί δεσμούς με κάποια Θρησκεία<sup>20</sup>, το φθινόπωρο του 1994 στράφηκε

20. Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστασίου Γιαννουλάτου, «Ένταση ή ει-

ευθέως εναντίον της Ορθοδοξίας, γιατί με μια συνταγματική διάταξη, που περιλήφθηκε στο σχέδιο Συντάγματος, προβλεπόταν η οριστική εκδίωξη του Αναστασίου από την ηγεσία της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας, αφού ο Αναστάσιος δεν είχε γεννηθεί στην Αλβανία και δεν κατοικούσε μόνιμως στην Αλβανία τα τελευταία είκοσι (20) χρόνια.

Το άρθρο επτά (7) στην παράγραφο τέσσερα (4) του σχεδίου Συντάγματος, που απορρίφθηκε στο Δημοψήφισμα στις 6 Νοεμβρίου 1994, όριζε ότι οι αρχηγοί των μεγάλων θρησκευτικών κοινοτήτων πρέπει να είναι αλβανικής υπηκοότητας, γεννηθένες στην Αλβανία και με μόνιμη κατοικία σ' αυτήν τα τελευταία είκοσι (20) χρόνια. Αλλά και η διάταξη του άρθρου τριάντα έξι (36) παράγραφος τρία (3), που όριζε ότι η ελευθερία προβολής της θρησκείας δεν μπορεί να περιοριστεί πλην των εξαιρέσεων που προβλέπει ο νόμος για τη διασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας, της δημόσιας τάξης... επικρεμόταν ως δαμόκλειο ξίφος πάνω στον Αρχιεπίσκοπο και σ' όλα τα μέλη της Ορθόδοξης Κοινότητας της Αλβανίας και μπορούσε να νομιμοποιήσει κάθε είδους αυθαίρετες επεμβάσεις του καθεστώτος σε βάρος τους και σε βάρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως έγινε με την απαγόρευση της περιφοράς του Επιταφίου, στα Τίρανα για λόγους, δήθεν, δημόσιας τάξης και κυκλοφορίας, τη Μεγάλη Παρασκευή του 1994<sup>21</sup>.

Η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας αντέδρασε στην προσπάθεια της Αλβανικής Κυβέρνησης να προχωρήσει στην ψήφιση των πιο πάνω διατάξεων και με επίσημα υπομνήματα ενημέρωσε τις Ορθόδοξες Εκκλησίες και τους διεθνείς Εκκλησιαστικούς Οργανισμούς, στους οποίους μετέχει. Ευτυχώς ο αλβανικός λαός στο Δημοψήφισμα της 6 Νοεμβρίου 1994 καταψήφισε το σχέδιο Συντάγματος με την αποφασιστική ψήφο των Ορθόδοξων της Αλβανίας, οι οποίοι συσπειρώθηκαν και έριξαν αρνητική ψήφο, παρά το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς στις προηγηθείσες βουλευτικές εκλογές της 22 Μαρτίου 1992, που ανέδειξαν στην εξουσία το Δημοκρατικό Κόμμα του Σάλι Μπερίσα, είχαν ταχθεί με την ψήφο τους στο πλευρό του.

Είναι λυπηρό ότι μια μερίδα, όχι πάντως σημαντική από αριθμητική πλευρά, της αλβανόφωνης Ορθοδοξίας, παρακινούμενη από τη μουσουλμανική Κυβέρνηση ή συντασσόμενη με μουσουλμανικούς κύκλους, που έχουν κάθε λόγο να είναι εναντίον της Ορθοδοξίας στην Αλβανία, και ειδικότερα εναντίον της ελληνόφωνης Ορθοδοξίας, δημιουργεί προβλήματα στην Ορθόδοξη

ρηνική συνύπαρξη», *Το Βήμα* 31.7.1994.

21. Σταμάτη Γεωργούλη, *Η ορθοδοξία στο σύγχρονο αλβανικό κράτος. Ιστορική ανασκόπηση, Ο Ελληνισμός στην Αλβανία* (Επιμέλεια Θ. Βερέμη, Θ. Κουλουμπή, Η. Νικολακοπούλου), Αθήνα 1995, σελ. 176.

Εκκλησία, στον Αρχιεπίσκοπο και στην Ελληνική Κοινότητα<sup>22</sup>.

Το μέλλον της Ορθοδοξίας στην Αλβανία είναι άμεσα συνδεδεμένο με την παρουσία της Ελληνικής Κοινότητας. Αν συρρικνωθεί η Ελληνική Κοινότητα, τα μέλη της οποίας συγκροτούν σε μεγάλο ποσοστό την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας, τότε οι επιπτώσεις και για τους Αλβανούς Ορθοδόξους θα είναι σοβαρές, όπως θα είναι σοβαρές για όλους ανεξαιρέτως τους χριστιανούς στο απώτερο μέλλον.

Χρειάζεται και από την πλευρά μας μεγάλη προσοχή και σύνεση. Πόσο τα γεγονότα της Επισκοπής επέδρασαν στη στάση της Αλβανικής Κυβέρνησης απέναντι στην Ελληνική Κοινότητα της Αλβανίας ή χρησιμοποιήθηκαν από την Αλβανική Κυβέρνηση ως πρόσχημα εναντίον της Ελληνικής Κοινότητας και ποιες ήταν οι συνέπειες των δραστηριοτήτων του Μητροπολίτη Δρυϊνούπολεως, Παγωνιανής και Κονίτσης Σεβαστιανού στις διαθέσεις των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες της Αλβανίας, θα έρθει η ώρα που θα τα καταγράψει η ιστορία του Ελληνισμού και θα τα αξιολογήσει. Εύχομαι η αποτίμηση αυτή να μη είναι αρνητική. Πάντως, οφείλω να τονίσω ακόμη μια φορά, ότι η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής είναι πολύ σοβαρή υπόθεση και δεν μπορεί να την ασκούν ανυποψίαστοι στα διπλωματικά και με πλημμελή γνώση ακόμη και στα θέματα του χώρου τους και των αρμοδιοτήτων τους<sup>23</sup>.

Τη νύχτα της Ανάστασης του 1981, στο αναστάσιμο μήνυμά του προς τούς υποδούλους αδελφούς της Βορείου Ήπειρου και προς όλους τους Έλληνες ο Μητροπολίτης Σεβαστιανός ανέφερε ότι *τό μέγιστον μέρος της ακριτικής Μητροπόλεως του εύρίσκεται πίσω από τα συρματοπλέγματα του Έμβερ Χότζα*<sup>24</sup>. Δε χρειάζονται, τουλάχιστον τώρα, σχόλια για το καθεστώς του Εμβέρ Χότζα, είναι όμως αντίθετη με την ιστορική πραγματικότητα η άποψη του Μητροπολίτη ότι το μέγιστο μέρος της Μητρόπολής του περιλαμβάνεται στα όρια του Αλβανικού Κράτους. Πολλά θα μπορούσε κανείς να επικαλεσθεί για την ανατροπή της και μόνο η ανάγνωση της ανακοίνωσης της Αρχιγραμματείας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, της 21ης Αυγούστου 1992, η οποία δημοσιεύτηκε στον τύπο της επόμενης ημέρας, τοποθετεί τα πράγματα στη σωστή τους διάσταση: *Έξ άφορμής ώρισμένων δημοσιευμάτων του τύπου, ή Αρχιγραμματεία της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οίκου-*

22. Kristaq Pifti, «The Albanian Autocephalous Orthodox Church. A Brief History (1922-1992)», Akademia e Shkencave Instituti i Historisë, 70 vjet të Kishës Ortodokse Autoqefale Shqiptare, Simpozium, Tiranë, 19 Shtator 1992, Tiranë 1993, σελ. 102.

23. Απόστολου Αθ. Γλαβίνα, «Η Ορθοδοξία στην Αλβανία σήμερα», Καθ' οδόν, τεύχος 1, Ιανουάριος-Απρίλιος 1992, σελ. 105.

24. Μητροπολίτου Δρυϊνούπολεως, Παγωνιανής και Κονίτσης Σεβαστιανού, *Η Εσταυρωμένη Βόρειος Ήπειρος*, Αθήνα 1984, σελ. 135.



μενικοῦ Πατριαρχείου, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων, δηλοῖ ὅτι ἡ ἄλλοτε ὑπαγομένη τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτισης περιοχὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου κ.λ.π., μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀλβανίας ἀπεσπάσθη ἐξ αὐτῆς διὰ Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Τόμου ἀπὸ 30ῆς Μαρτίου 1937 ἐπὶ Πατριάρχου Βενιαμίν καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίαν αὐτοτελὴ Ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱερὰ Ἐπισκοπὴ (νῦν Μητρόπολις) Ἀργυροκάστρου», ὑπαγομένη μετὰ τὴν σύστασιν τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθόδοξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας Ἀλβανίας κατὰ πάντα εἰς αὐτήν. Κατὰ ταῦτα, ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτισης οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν Μητρόπολιν Ἀργυροκάστρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας, οὐδέ ἀρμοδιότητα ἐπ' αὐτῆς.

Απὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ στὴν Αλβανία, με πρωταγωνιστὴ τὸν ἴδιο τὸν Πρόεδρὸ τῆς Σάλι Μπερίσα, ἐνισχύεται συστηματικὰ ὁ ἰσλαμισμὸς στὴ χώρα. Ἡ Ἐκθεση τῆς Κομισιὸν, τῶν ἀρχῶν τοῦ 1995, «για τὴ διαδικασία ἐκδημοκρατισμοῦ, τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ τὴν κατάστασιν τῶν μειονοτήτων στὴν Αλβανία» ἐπισημαίνει ὅτι παρὰ τὴν ψήφισιν τοῦ «Συνταγματικοῦ Δικαίου περὶ Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων» (Νόμος ἀριθ. 7692 τοῦ Μαρτίου τοῦ 1993), ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρὸν λόγοι ἀνησυχίας ὅτι ἡ ἀποκεντρωμένη οἰκονομικὴ συνεργασία, πού στοχεύει στὶς ἰσλαμικὲς κοινότητες τῆς Αλβανίας καὶ καθοδηγεῖται ἀπὸ θρησκευτικὰς οργανώσεις (οἱ Ἰρανοὶ εἶναι ἰδιαίτερα δραστήριοι στὸ συγκεκριμένο θέμα) θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήσῃ στὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἰσλαμικῆς θεμελιοκρατίας στὸ πλαίσιο τῆς ἰσλαμικῆς πλειοψηφίας τῆς χώρας, ὅπως τὸνίστηκε στὸ σχέδιον τῆς Ἐκθεσῆς Massucci τῆς Οἰκονομικῆς καὶ Κοινωνικῆς Επιτροπῆς.

Ἐνα κρούσμα αὐτοῦ τοῦ κινδύνου ἐμφάνισιν στὴν Αλβανία τοῦ εἰσαγόμενου φονταμενταλισμοῦ (θεμελιοκρατίας) ἀποτέλεσε ἡ διοχέτευσις στὴν Αλβανία ἐνὸς ἐκατομμυρίου ἀντιτύπων τοῦ Κορανίου ἀπὸ τὴ Σαουδική Ἀραβία, προσφορὰ τοῦ βασιλιά Φαχίτ.

Τὸ κείμενον τοῦ Κορανίου εἶναι μεταφρασμένο καὶ σχολιασμένο στὴν αλβανικὴ γλῶσσα. Στὸ σύντομον πρόλογον, τὸν ὁποῖον υπογράφει ὁ Αχμέντ Ραῖφ, στὶς 20 Ἰουλίου 1992, ἀναφέρεται ὅτι ὁ κομμουνισμὸς ἐμπόδιζε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἰσλαμικοῦ τόξου πού τώρα μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθῇ μακριὰ ἀπὸ τὸ δηλητήριο τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Αλβανία ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὴ φωτιά τοῦ κομμουνισμοῦ· αὕτη εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ ἰσλαμικοῦ τριγώνου στὴν Εὐρώπην, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Αλβανία, τὸ Κοσσυφοπέδιον καὶ Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Ὁ κομμουνισμὸς προσπάθησε νὰ καταστρέφει κάθε τι πού σχετίζεται μετὰ τὸ Ἰσλάμ σ' αὐτὸ τὸ ωραῖον τρίγωνον... Οἱ Αλβανοὶ κατάφεραν νὰ ἐκδιώξουν τὸν κομμουνισμό, ὅταν ἀργότερα πρόβαλε στὴ σκηνὴ ὁ καταραμένος διάβολος – ὁ διάβολος τοῦ εὐαγγελισμοῦ στὸν Χριστιανισμό. Χρειάζεται ὁπωσδήποτε

ποτε να αντισταθούμε και να κάνουμε μια σοβαρή προσπάθεια με τους αδελφούς μας του μουσουλμανικού αυτού λαού.

Επίσης ο Σύλλογος Rinia dhe kultura islame (Νεολαία και ισλαμικός πολιτισμός) κυκλοφόρησε, σε δεκάδες χιλιάδες αντίτυπα, αντιχριστιανικά φυλλάδια ξένων συγγραφέων ακραίων ισλαμικών τάσεων<sup>25</sup>.

Αν προσθέσει κανείς σ' αυτά ότι, για την τόνωση της μουσουλμανικής Κοινότητας της Αλβανίας, συμβάλλουν γενναία Ισλαμικές Τράπεζες και εκατοντάδες ισλαμικά θρησκευτικά στελέχη, χτίζονται περίπου πεντακόσια (500) μουσουλμανικά τεμένη σ' όλη την Αλβανία, ανοίγουν φροντιστήρια αραβικών γλωσσών, σχολές μελέτης του Κορανίου και εμφανίζονται στους δρόμους γενειοφόροι ζηλωτές του Κορανίου και γυναίκες με τις χαρακτηριστικές μαντήλες, τότε δικαιούται κανείς να κάνει μελαγχολικές σκέψεις για το μέλλον της Αλβανίας και κατά συνέπεια για τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό αυτής της χώρας, καθώς και την τύχη του Χριστιανισμού σ' αυτήν.

Δεν μπορεί κανείς να αμφισβητήσει την έντονη παρουσία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στην Αλβανία, αφού, σύμφωνα με τις στατιστικές, το 10% περίπου του πληθυσμού ήταν μέλη της.

Από την πρώτη στιγμή των αλλαγών στην Αλβανία ο Πάπας Ιωάννης-Παύλος Β' όρισε ως Αντιπρόσωπό του στην Αλβανία τον Ivan Dias, ο οποίος είναι τιτουλάριος Αρχιεπίσκοπος του Rusubisir, Πρύτανης του Διπλωματικού Σώματος στην Αλβανία και Πρόεδρος της Caritas στην Αλβανία, του παπικού δηλαδή οργάνου άσκησης του φιλανθρωπικού έργου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Ο Ivan Dias, είναι Αποστολικός Διαχειριστής (Νούτσιος) της Νότιας Αλβανίας (της Αλβανίας κάτω από το Γενούσιο ποταμό) και ενός τμήματος στα ανατολικά των Τιράνων, παρά το γεγονός ότι στη Νότια Αλβανία οι Ρωμαιοκαθολικοί πιστοί δεν ξεπερνούν τους χίλιους.

Κατά τη μονοήμερη επίσκεψή του στην Αλβανία, στις 25 Απριλίου 1993, ο Πάπας Ιωάννης-Παύλος Β' χειροτόνησε τον Frano Illia Αρχιεπίσκοπο Σκόδρας και Αποστολικό Διαχειριστή των Επισκοπών Sappa / Sapë και Lezhë / Alessio (Λισός) καθώς και της μοναστηριακής Εξαρχίας Orosh, τον Rrock Mirdita Αρχιεπίσκοπο Δυρραχίου και Τιράνων, τον Robert Ashta Επίσκοπο Pult/Pulati και τον Zef Simoni τιτουλάριο Επίσκοπο τον Bararo, βοηθό Επίσκοπο Σκόδρας. Ενάμισι χρόνο αργότερα, στις 30 Οκτωβρίου 1994, ο ίδιος Πάπας δήλωσε ότι ανάμεσα στους τριάντα (30) νέους Καρδινάλιους, που θα αναγόρευε στις 26 Νοεμβρίου, ήταν και ο Αλβανός Mikel Koliqi, Πρεσβύτερος της Αρχιεπισκοπής Σκόδρας.

25. Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστασίου Γιαννουλάτου, «Ένταση ή ειρηνική συνύπαρξη;», *Το Βήμα* 31.7.1994.

Στη σημερινή Αλβανική Κυβέρνηση ο Υπουργός Εξωτερικών της Αλβανίας Άλφρεντ Σερέκι είναι Ρωμαιοκαθολικός και αυτό έχει σημασία για τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και την Ιταλία στις σχέσεις τους με την Αλβανία. Άλλωστε, και η ύπαρξη στην Ιταλία αρκετά μεγάλης παροικίας Αλβανών με κλήρο και ιεραρχία, με ζωντανές εθνικές παραδόσεις, με έντονη συμμετοχή στις μορφωτικές και πολιτικές διεθνείς Οργανώσεις των Αλβανών, με ενεργή συμμετοχή στην προώθηση στενών πολιτικών και διπλωματικών σχέσεων ανάμεσα στην Ιταλία και Αλβανία, παρέχει την ευκαιρία και την αφορμή επαφών και συνεννοήσεων των Αλβανών με την Ιταλία και το Βατικανό και τονώνει τις ιταλικές και βατικάνειες δραστηριότητες στην από τούτη τη μεριά της Αδριατικής θάλασσας βαλκανική χώρα. Οι δραστηριότητες, όμως, αυτές είναι δυνατό να δυσχεράνουν ακόμη περισσότερο τις ήδη τεταμένες ανάμεσα στην Ορθόδοξη και τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σχέσεις, εάν εκληφθούν οι περιοχές της Αλβανίας, όπου διαβιούν διπλάσιοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, ως *terra missionis* και επαναληφθεί το πείραμα της Ονίας.

Στη βόρεια Αλβανία, στη Σκόδρα κυρίως, υπήρχε σερβική μειονότητα που στο μεσοπόλεμο ήταν 3.000 ψυχές. Οι Σέρβοι διατηρούσαν τότε δύο ναούς με τρεις Ιερείς, και ένα Αρχιερατικό Επίτροπο και δασκάλους, που πληρώνονταν από την Κυβέρνηση Μαυροβουνίου. Τώρα Σέρβοι και Μαυροβούνιοι στην Αλβανία υπολογίζονται σε 15.000 περίπου. Οι Μαυροβούνιοι ίδρυσαν Ένωση, κύριος στόχος της οποίας είναι να αναβιώσουν την κουλτούρα και τα έθιμα των προγόνων τους.

Την πνευματική μέριμνα αυτών είχε αναθέσει πριν από καιρό η Σερβική Εκκλησία στο Μητροπολίτη Μαυροβουνίου και Παραθαλασσίας Αμφιλόχιο Ράντοβιτς.

Ο Βούλγαρος Πρωτοπρεσβύτερος και Καθηγητής Stefan Zankow, σε βιβλίο του για την Αλβανική Εκκλησία, έγραφε το 1935 ότι οι «Βούλγαροι» στην Αλβανία ήταν γύρω στις 25.000, από τους οποίους οι Ορθόδοξοι ήταν 10.000 και οι Μωαμεθανοί (Πομάκοι) γύρω στις 15.000, ενώ μείωνε σημαντικά τους Έλληνες και υποβάθμιζε τελείως τους Σέρβους<sup>26</sup>.

Είναι γνωστό άλλωστε ότι ο πολύς Βησσαρίων Τζοβάννη στα τέλη του 1918-αρχές 1919 συνεννοούνταν με τη βουλγάρικη Εξαρχία να χειροτονηθεί Επίσκοπος στη Σόφια και να πάει στην Αλβανία. Ο Βησσαρίων έγινε «Αρχιεπίσκοπος» της Αλβανία το 1929 πραξικοπηματικά και υπέβαλε την «παραιτήσή» του στις 27 Μαΐου 1936.

Τους «Βουλγάρους» της Αλβανίας πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλε-

26. Stephan Zankow, *Η Αλβανική Ορθόδοξη Εκκλησία και η οργάνωσή της*, Σόφια 1935 (στη βουλγαρική γλώσσα), σελ. 8-10.

μο διεκδικούσε η Βουλγαρία· άλλωστε οι εδαφικές βλέψεις της περνούσαν από τα Σκόπια και έφταναν μέχρι την Αλβανία.

Ύστερα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, με τη δημιουργία της «Ομόσπονδης Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας» στις 2 Αυγούστου 1944, οι σλαβόφωνοι που κατοικούν κατά μήκος των συνόρων Αλβανίας-Σκοπίων, από τις λίμνες Πρέσπες μέχρι τη λίμνη Οχρίδα, ονομάστηκαν από τους Σκοπιανούς «Μακεδόνες» και βεβαίως σήμερα γίνεται προσπάθεια επηρεασμού τους από τα Σκόπια και την Εκκλησία της ίδιας περιοχής.

Γνωστές είναι και οι δραστηριότητες της Ρουμανικής Εκκλησίας και Πολιτείας στους Αρωμούνους (Βλάχους) της Αλβανίας. Ας μη ξεχνάμε ότι στις 15 Ιουνίου 1936 η Εκκλησία της Ρουμανίας απευθυνόμενη στον Οικουμενικό Πατριάρχη έκανε λόγο για κεκτημένα δικαιώματα των «Ρωμούνων» και για περιφρούρηση των εθνικών δικαιών των Ρωμούνων, όπως είναι η ελεύθερη χρήση στους ναούς της γλώσσας τους και η μονιμότητα των ιερατικών προϋσταμένων.

Άλλωστε, το Φεβρουάριο του 1992 συγκροτήθηκε συμβούλιο Βλάχων που συνήλθε στην Κορυτσά και αποφάσισε τη συγκέντρωση Βλάχων από όλη την Αλβανία για τις 5 Απριλίου στα Τίρανα, με κεντρικό αίτημα την αναγνώρισή τους ως μειονότητας και την έκδοση μανιφέστου, το οποίο θα έστελναν στους Διεθνείς Οργανισμούς.

Οι πρωτεργάτες της κίνησης ανεβάζουν τους Βλάχους σε 250.000-300.000, από τους οποίους η συντριπτική πλειοψηφία είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι με ελληνίζουσα συνείδηση<sup>27</sup>.

Είναι γνωστό από το παρελθόν ότι και ο Βησσαρίων Τζοβάννη, ο πραξικοπηματικός «Αρχιεπίσκοπος» της Αλβανίας ήταν Βλάχος και προσεταιρίστηκε τη ρουμανίζουσα μερίδα του Ελβασάν.

Στην Αλβανία σήμερα δραστηριοποιούνται χριστιανικές ομάδες και αιρέσεις, οι οποίες δεν είχαν παρελθόν στη χώρα αυτή, θέλουν όμως, και το επιδιώκουν, να δημιουργήσουν προϋποθέσεις για μέλλον.

Έτσι, εκτός από τις παραδοσιακές θρησκευτικές Κοινότητες (Μουσουλμάνοι Σουνίτες, Μουσουλμάνοι Μπεκτασήδες, Χριστιανοί Ορθόδοξοι και Χριστιανοί Ρωμαιοκαθολικοί) έκαναν την εμφάνισή τους οι Μάρτυρες του Ιεχωβά (Χιλιαστές) οι Προτεστάντες (Διαμαρτυρόμενοι) και οι Παλαιομερολογίτες.

Στην Αλβανία δημιουργούνται, όπως έγραψε στις 31 Ιουλίου 1994 ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος, και νέοι πυρήνες

27. Μιχαήλ Γ. Τρίτου, «Το πρόβλημα των Βλάχων της Βορείου Ηπείρου», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 16.6.1992.

από διάφορες ακραίες προτεσταντικές ομάδες ενθουσιαστικών τάσεων –που έχουν φθάσει τις 70– με ενίσχυση από την Αμερική και τις Σκανδιναβικές χώρες αλλά και από νέες θρησκείες, όπως οι Μποχάι<sup>28</sup>. Σήμερα στην Αλβανία βρίσκονται τετρακόσιοι πενήντα Διαμαρτυρόμενοι ιεραπόστολοι.

Όλες αυτές οι ομάδες προσπαθούν να επενδύσουν το μέλλον τους στην άγνοια των κατοίκων της Αλβανίας, στην περιέργειά τους, στις ζωτικές ανάγκες τους και ακόμη στην αδυναμία της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας να ανταποκριθεί, όπως θα ήθελε, στην εκπλήρωση των καθηκόντων της.

Στις 4 Μαρτίου 1966 πέθανε ο Αρχιεπίσκοπος της Αλβανικής Εκκλησίας Παΐσιος Βοντίτσα και στη θέση του τοποθετήθηκε ο Δαμιανός Κοκονέσσης, ο οποίος πέθανε το Νοέμβριο του 1973. Ύστερα από τις 13 Νοεμβρίου 1967 δεν ήταν δυνατό να χειροτονηθούν νέοι κληρικοί στην Αλβανία και ήταν πολύ φυσικό να μειώνεται συνεχώς ο αριθμός των ορθόδοξων κληρικών

Όταν άρχισαν οι αλλαγές στην Αλβανία δεν ήταν στη ζωή κανένας Επίσκοπος της Αλβανικής Εκκλησίας, ενώ οι επιζήσαντες κληρικοί που ήταν σε θέση να διακονήσουν την Εκκλησία ήταν δέκα Ιερείς και ένας Διάκονος (υπήρχαν ακόμη οκτώ Ιερείς και ένας Διάκονος ασθενείς και υπερήλικες).

Στα τεσσεράμισι χρόνια της παρουσίας του Αναστασίου στην Αλβανία, παρά τα ποικίλα εμπόδια, τις δύσκολες συνθήκες και την έλλειψη μέσων και αρκετών οικονομικών πόρων, η Ορθόδοξη Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας έχει να επιδείξει σημαντικό έργο. Το 1992 δημιουργήθηκε και λειτουργεί από τότε Θεολογική-Ιερατική Σχολή στο Δυρράχιο, από το ίδιο έτος κυκλοφορεί η μηνιαία Εφημερίδα της Εκκλησίας *Ngjallja* και έχουν εκδοθεί στην αλβανική γλώσσα 18 εκκλησιαστικά βιβλία. Οργανώθηκε η «Διακονία Αγάπης», λειτουργούν Κατηχητικά, συγκροτήθηκαν μικρές χορωδίες και εμφανίστηκαν σε πολλές πόλεις σύνδεσμοι ορθόδοξης νεολαίας. Μέχρι τα τέλη του 1995 χειροτονήθηκαν 62 κληρικοί, ανεγέρθηκαν από τα θεμέλια 47 ναοί, αναστηλώθηκαν 50 κατεστραμμένοι ναοί, επισκευάστηκαν άλλοι 32 ναοί και 30 ναοί, μονές και εκκλησιαστικά οικήματα βρίσκονταν στο στάδιο επισκευής ή ανοικοδόμησης. Πέρα από αυτά, σύμφωνα με το *Ημερολόγιο 1996*, που είναι έκδοση της Ορθόδοξης Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας, αγοράστηκαν και ανακαινίστηκαν 8 κτήρια (η Αρχιεπισκοπή στα Τίρανα, η Μητρόπολη Αργυροκάστρου, το Ορθόδοξο Κέντρο στους Αγίους Σαράντα, ένας ξενώνας στα Τίρανα και άλλα, ενώ επισκευάστηκαν τα Μητροπολιτικά κτήρια στην Κορυτσά και στο Μπεράτι, όπως επίσης το Ορθόδοξο Κέντρο στο Ελβασάν),

28. Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστασίου Γιαννουλάτου, «Ένταση ή ειρηνική συνύπαρξη;», *Το Βήμα* 31.7.1994.

συνεχιζόταν η αναστήλωση και επέκταση της καταστραφείσης Ιεράς Μονής του Αγίου Βλασίου Δυρραχίου και προχωρούσε η ανοικοδόμηση της Θεολογικής-Ιερατικής Σχολής στην ίδια περιοχή. Τέλος, βρισκόταν σε εξέλιξη σημαντικό κοινωνικό, εκδοτικό, λειτουργικό και ανθρωπιστικό έργο.

Δυστυχώς, οι εθνικιστικές εκρήξεις στην Αλβανία προκαλούν φανερές και ανεπιθύμητες σε βάρος των Ελλήνων και των Ορθόδοξων της Αλβανίας διακρίσεις. Η ένταξη της Αλβανίας στον Οργανισμό Ισλαμικών Χωρών, η πολύπλευρη ενίσχυση που δέχεται από τις αραβικές χώρες και την Τουρκία και η αναπτυσσόμενη στο εσωτερικό της Αλβανίας έντονη ισλαμική προπαγάνδα, θα μπορούσαν, ίσως, να καταστήσουν την Αλβανία ισλαμικό κράτος. Μια τέτοια εξέλιξη θα είχε σοβαρές επιπτώσεις στην Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό της Αλβανίας και μακροχρόνια στον Καθολικισμό, ενώ μια σύγχρονη Αλβανία, απαλλαγμένη από εθνικιστικές εξάρσεις και τον ισλαμικό φονταμενταλισμό (ισλαμική θεμελιοκρατία), θα αποτελούσε σοβαρό παράγοντα για τη διαβαλκανική συνεργασία και θα τόνωνε τις προσπάθειες στη θεσμοποίηση των πολιτισμικών καταβολών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας της Αλβανίας.

Στη νέα Ευρώπη, η Αλβανία, με τις ευρωπαϊκές της καταβολές, μπορεί να εξελιχθεί σ' ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος. Χρειάζεται όμως σύνεση απ' όλες τις πλευρές, με στόχο να προληφθούν ανεπιθύμητες καταστάσεις στην πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική εξέλιξη και ζωή της Αλβανίας. Η χώρα αυτή, με την παλιά ιστορία, την πολιτισμική της παράδοση και τη δημογραφική της ιδιαιτερότητα μπορεί να καταλάβει, και το πιστεύω ακράδαντα, όχι μόνο στη Βαλκανική αλλά και στην Ευρώπη τη θέση που της αρμόζει, αρκεί να ενισχύσει τη βούλησή της για τη διαβαλκανική συνεργασία και να τονώσει τις προσπάθειές της στη θεσμοποίηση της ευρωπαϊκής της ταυτότητας.

Το κείμενο αυτό, σε συμπυκνόμενη μορφή, αποτέλεσε ανακοίνωση στο Συνέδριο «Ελλάδα και Αλβανία στον 20ό αιώνα», που οργάνωσε το ΙΜΧΑ στις 9 και 10 Φεβρουαρίου 1996 στη Θεσσαλονίκη, και γιαυτό η ανάλυση της θρησκευτικής και εκκλησιαστικής κατάστασης στην Αλβανία φθάνει μέχρι το 1995.